

Tekenen in de Tijd 145

1-7 mei 2022

'Van God los' heet de tentoonstelling over de jaren zestig in het Catharijneconvent. In de bijbehorende verhalen staat echter niet het afstand nemen van God centraal, maar nieuw engagement. Erik Borgman vraagt zich af waarom dat niet doorwerkte, terwijl dat hem inspireerde.

Misschien is het wel gewoon eigenwijsheid en doe ik niet mee aan de mode, omdat het de mode is. Wil ik mijn intelligentie bewijzen door in mijn ogen vergeten aspecten naar voren te brengen, al is het maar aan mijzelf? Ik weet het oprecht niet. In ieder geval speelt er ook iets anders mee. Iets pijnlijkers.

Ik realiseerde mij dat naar aanleiding van de tentoonstelling 'Van God los' in het Catharijneconvent over de religieuze veranderingen van de jaren zestig van de vorige eeuw. De titel is in samenhang met de tentoonstelling en vooral met de podcasts vreemd. De titel suggereert dat het belang en de invloed van religie afnam en de aandacht voor God werd verdrongen door andere bekommernissen. De begeleidende podcasts maken echter duidelijk dat er stormachtige ontwikkelingen plaatsvonden *binnen* de verschillende religieuze tradities, met name in de katholieke en de gereformeerde. Dominicanes Joy van der Werf en dominicaan Wijbe Fransen zijn onder de geïnterviewden. Er veranderde veel in hun leven en in hun opvattingen, maar zij zijn tot op de dag van vandaag religieuzen. Dit leidt tot de vraag: hoe komt het dat het algemene beeld is dat Nederlanders minder religieus werden, maar velen de beleving hadden dat hun band met God en godsdienst juist intensiever werd?

Het antwoord is ten dele: door het resultaat. De ontwikkelingen zouden er uiteindelijk toe leiden dat mensen hun identiteit steeds minder in religieuze termen definiëren. Dat is echter het gevolg van een veelvoud aan ontwikkelingen, zowel binnen de kerken als binnen de rest van de samenleving. Ontwikkelingen die er soms wel uitzien als uitdrukking van een veranderende situatie, maar deze veranderingen in feite mede stuurden. Zoals nu het afnemen van het aantal doopsels, kerkelijke huwelijken en kerkelijke begrafenissen niet alleen *het gevolg* is van afnemende religieuze belangstelling. Het sluiten van kerken, en de kerkelijke vervreemding van de lokale cultuur die daardoor wordt versterkt, zorgen er mede voor dat de keuze om de kerk ergens bij te betrekken steeds minder logisch wordt. Daarom doen steeds minder mensen dat en als steeds minder mensen iets doen, doen alleen al daarom nog weer steeds minder mensen het.

Misschien lijkt het niet zo, maar het bovenstaande heeft alles met mijzelf te maken. Ik raakte in de jaren zestig, zeventig en tachtig niet van God los, maar op mijn specifieke wijze aan God gehecht. Toen eind 1965 het Tweede Vaticaans Concilie werd afgesloten, was ik acht. Een jaar later verhuisden wij en werd ik misdienaar in eerst een noodkerkje in Overvecht en later in een nieuwbouwkerk die nu een moskee is. In 1987 trouwden wij voor de kerk, niet omdat iemand dat van ons verwachtte maar uit overtuiging. In 1990 promoveerde ik in de theologie en was ik een volledig geschoold en overtuigd theoloog, hoewel ik een pijnlijk conflict met de kerkelijk hiërarchie achter de rug had, waarvan ik wist dat het mijn verdere theologische leven zou bepalen. Inderdaad geld ik tot op de dag van vandaag als niet benoembaar aan een officiële katholieke theologische instelling.

Ik breng dit in herinnering, omdat hierin zichtbaar wordt: wat voor velen de weg naar de uitgang was, functioneerde voor mij als de weg naar de ingang. Ik haakte

aan bij discussies over de liturgie, over de taak en inzet van de theologie en over spiritualiteit en religieus leven, maar regelmatig moest ik ontdekken dat lang niet iedereen daarbij op zoek was naar het antwoord op de vraag waar het in het christelijk geloof nu echt om ging. Velen wilden vooral grote schoonmaak houden en geloof en kerk eigentijds maken, meer laten aansluiten bij wat in de rest van de cultuur belangrijk werd gevonden. Als dat niet lukte, lieten ze de kerk voor wat zij was. Dat gold ook veel collega-theologen. Terwijl ik vanaf het moment dat ik daarover kon nadenken, meende dat er grote problemen waren met deze cultuur en ik niet het gevoel had dat het mij erin invoegen mijn geluk zou vergroten. Ik bleef juist bij de kerk omdat ze een alternatief bood. Het lukte mij in de loop van de tijd steeds beter dat alternatief te articuleren en uit te leggen dat en hoe alles verandert voor wie kan zien dat God de oorsprong, de dragende grond en de bestemming is van alles dat bestaat. Het effect is echter dat ik vaak het gevoel heb alleen te staan. Naar wat ik gevonden heb, willen velen luisteren. Maar wie zoekt er met hart en ziel mee zolang niet duidelijk is waar we uitkomen? Ze zijn er, ook in het Huis van Dominicus, God zij dank. Maar met velen zijn we niet.

In dit alles zit pijn. Zij die medestanders leken, bleken uiteindelijk iets anders te zoeken. Als ik in rapportages van gesprekken in het kader van het synodaal proces zie hoe gemakkelijk soms gezegd wordt dat de kerk anders moet gaan denken over abortus en euthanasie, dan houd ik mijn hart vast. Ik vind ook dat erover moet worden nagedacht, maar meen dat in de manier waarop wij daar in Nederland over geloven te moeten spreken, allerlei problemen worden overgeslagen. Bijvoorbeeld de vraag wat het betekent dat geen leven waardeloos is en vraagt dat er ruimte voor wordt gemaakt. Ik vind dat de kerk daarover moet blijven denken en spreken en doe dat zelf ook. Ik wil daarbij niet beoordeeld worden op mijn verwantschap met een vermeend progressief standpunt en dat is wat ik iets te vaak heb meegemaakt. Ook wil ik niet steeds opnieuw als een vanzelfsprekendheid horen verkondigen dat het bij geloof zou draaien om 'zingeving' en dat we naar alternatieve vormen daarvoor moeten zoeken. Ik kan alleen in God geloven omdat Hij mij ook in de ervaring van zinloosheid nog draagt. Zoals Jozef Essing deze zondag in zijn preek zei: 'God verlost ons uit dat gewroet in onszelf waarmee wij een bodem onder ons bestaan proberen te leggen die ons alleen gegeven kan worden. Deze bodem zal er alleen blijken te zijn als wij ons ertoe laten verlokken erop te gaan staan.'

In de jaren zestig, zeventig en tachtig van de vorige eeuw dachten velen dat ze bezig waren vrij te worden, omdat ze voortaan zelf hun grondslag konden bepalen. Het project van de maakbare samenleving heeft ertoe geleid dat wij wel weten dat wij onszelf hebben opgesloten, maar onze zelfgebouwde gevangenis niet durven – geloven niet te kunnen – verlaten. Alles hangt met alles samen en elke wijziging slaat een bres in de muren die wij hebben opgetrokken om de bedreigingen, die er natuurlijk al lang waren, uit het zicht te houden. Ik voel mij schuldig en schaam mij dat we onze kinderen deze situatie hebben nagelaten. Maar wij en zij zijn niet van God los, omdat God zich niet van zijn schepselen losmaakt.

Ik geloof dat onze hoop gelegen is in mensen die zich aangesproken weten als er geschreven staat: 'De Ene zei tegen Abram: "Trek weg uit uw land, uw stam en ouderlijk huis, naar het land dat Ik u zal aanwijzen. Ik zal een groot volk van u maken. Ik zal u zegenen en uw naam groot maken, zodat u een zegen zult zijn." ' En die met dat wegtrekken een begin maken, niet omdat ze het graag doen of zelfs maar durven, maar omdat ze zich voor de roepstem niet langer doof kunnen houden.

Erik Borgman, lekenDominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus